

ALIJA NAMETAK

NOV PRILOG BOSANSKOJ ALJAMIADO LITERATURI

Nakon pojave djela Ćorović—Kemura, *Serbokroatische Dichtungen Bosnischer Moslims aus dem XVII., XVIII. u. XIX. Jahrhundert* (Sarajevo 1912), koje je vrlo rđavo redigirano, a mnogi tekstovi mjestimično netačno pročitani, nije se pojavila nijedna radnja u kojoj bi se sistematski objavila ova grana literarnog stvaralaštva, tzv. aljamiado literatura u našoj zemlji. Bilo je sporadičkih osvrtâ prigodom otkrića svakog novog rukopisa, u kojemu bi se pronašao pojedini prilog na hrvatskosrpskom jeziku, pisan arapskim slovima. Dvojica autora bosanskohercegovačke aljamiado književnosti doživjela su da im se za života izdaju njihovi pobožno-didaktički spjevovi koji su se dotada širili prepisivanjem arapskim slovima, prilagođenim za glasove našega jezika. To su Muharem Dizdarević (Muhammed Ruždi) iz Trebinja i Hamza Puzić (Sulejman Hamza) iz Mostara.

Godine 1927. priredio sam za štampu *Ibrahima terziju* po anonimnom rukopisu, a tokom dovršavanja za štampu toga didaktičkog spjeva, nastalog po uzoru na Ćengić—Kapetanovićeva *Avdiju*, saznao sam i za njegova autora, Hamzu Puzića, koji se tom prilikom i potpisao na aljamiado-rukopis: »Gradio Sulejman Hamza Puzić«. Uz ovo djelce objavio sam kratak predgovor o ovoj vrsti književnosti i načinu njezina dotadašnjeg širenja.

Godine 1928. priredio sam za štampu pobožno-didaktične spjevove *Ibrahim-alejhisselam*, *Miradž* i *Hikaju o Ejjub-pejgamberu* od Muhameda Ruždije, koje je izdala Prva muslimanska nakladna knjižara (M. B. Kalajdžić) u Mostaru, a 1930. godine je priređeno i 5. izdanje *Jusufa i Ismaila* i prvo izdanje spjevova *Smrt Muhamed-pejgambere* i *Smrt hazreti Fatime*. Ova djelca su doživjela više izdanja, koja se ni bibliografski ne mogu tačno ustanoviti, a najkurioznije je ono izdanje posljednjih dviju pjesama koje je štampano u Engleskoj (Denholme, godine 1953) latiničkim slovima bez dijakritičkih znakova.

U »Glasniku IVZ« (godište III., 1935., str. 543.—550.) objavljena je opširna i dokumentirana studija o životu i književnim djelima Muharema Dizdarevića i navedena sva njegova dotad objavljena djela, a spomenuta su i neobjavljena; iz nekih od ovih je citirano po nekoliko stihova. Postavlja se pitanje, da li su ti neobjavljeni rukopisi sačuvani u vrtlogu II. svjetskog rata?

Muhamed Hadžijahić je pisao o ovoj književnosti kod nas posebnu radnju *Hrvatska muslimanska književnost prije 1878. godine* (kalendar »Napredak« za g. 1938., str. 93.—104., i posebno). Također je u Hrvatskoj enciklopediji objavio članak *Aljamiado literatura* (sv. I, str. 300.—301.), u kojemu je spomenuo dotada izašle radove s ovoga područja. Donesen je u članku faksimil i prijepis jedne Firakijine pjesme (O Firakiji ima Derviš M. Korkut radnju priređenu za štampu.) I »Enciklopedija Jugoslavije«, svezak I, str. 144.—145. objavila je od istoga autora članak *Književnost na arabici (aljamiado)*.

Osman Sokolović je objavio *Dvije naše pjesme pisane arabicom* (Kalendar »Narodna uzdanica«, IV, 1936., str. 105.—107.) iz dva turska rukopisa, jednu narodnu i jednu umjetnu, od nepoznata autora, koja je umjetnički bez sumnje najljepša od svega što je dosada iz ovoga područja objavljeno.

Ove godine je Orijentalni institut u Sarajevu otkupio jedan rukopis iz ostavine Dr-a Stanka Sielskog iz Tuzle. Rukopis je vjerojatno nastao u Gradačcu; u njemu ima deset stihovanih sastavaka na hrvatskosrpskom ili, kako u rukopisu stoji, bosanskom jeziku, među kojima jedna vanredno lijepa narodna pjesma o činima ili čarolijama, koje uvrijeđeni momak čini djevojci koja ga je uvrijeđila. Ima tu još pjesama narodnih ili na narodnu spjevanih, a ima ih i opscenog karaktera, pa nisu za objavljivanje ni u naučnim studijama.

Rukopis nije star: papir je, prema vodenom znaku, iz 1832., a ima i dva datuma zabilježena: hidžretska godina (12)56. tj. 1840/41. i 1263. (1847/48.). Rukopis, po opisu Derviša M. Korkuta, ima dva poglavlja: 1. strana: Ibrahim b. Husejn iz Gradačca (Gradaščali) Hadžidervišević odsio u Kolobari u Sarajevu.

2. s. godina (12)56. Pismo bratu Ibrahim-efendiji.

4. *Risalei feraiz-i Hasan Basri*.

NB. Kod lista 4 pogrešno umetnuto 6 lista: mjesto nastavka Feraiza (6 redaka) stavljen folio 6 (crv. tintom) s pjesmicom. Na poledini godina 1263. (posinjenje).

Na poledini f. 20 sh. stihovi:

»Sinje more i ravnine tvoje...«

»Urodila ranka kruška, bre mula...«

Iza toga na 2. strani jedna turska didaktička pjesma, a onda Vej-sifendijina manzúma Ahmed-paši (nedovršena).

F. 8. Nekoliko arapskih pjesmica i jedna turska bilješka o caru nasilniku i njegovu muhur-sahibiji koji mu je iza smrti dao na nišanu napisati Evvelu hasenatihi-l-mevtu (Prvo mu je dobro djelo smrt /što je umro/).

10. i 12.: hazir-mektüp bratu.

Na poledini f. 22 jedna turska priča u prostonarodnom govoru.

22. s.: »Hikâyât« s »manijama«.

f. 23—28.: »Hikâyât« s »manijama«. 28 je tzv. »košma«.

f. 29.: Pjesma na sh.:

»Nejma hodže od mojega hala,

da mu kažem ja svoga vebala...« (4 kitice)

f. 31.: Tri pjesme na sh.:

»Oči tvoje a obrve moje...« (12 stihova)

»Štono tvoji dugi skuti...« (13 stihova)

»Pored rasle do tri jele...« (15 stihova).

Poledina 34: Medh-i kahve (Pohvala kahvi) u turskim stihovima na 3 strane.

Zatim turska pjesma Seher vaktinde, â canım bir güzel gördüm. (10 stihova, s refrenima + daljnjih 6 stihova. Onda »Hikâyet« u 4 reda.

»Yetiş, ey Hazret-i İlyâs« (2 retka).

Iza toga 3 retka arapske ljubavne pjesme (Esme'î), pa 3 kitice (po 4 stiha) turske pjesmice, u kojoj se pri kraju spominje autor Kişi-zade (Cišić?) Halil.

Fol. 40.: (s poledinom) Tabirnama na turskom prema prvom slovu riječi koja na arapskom označava usnivenu stvar.

Dalje: »Gurrenâme« r. Muhammed-efendije i pronalaženje prvog dana u hidžretskim mjesecima.

Iza toga na turskom 4 stiha o nekom Bošnjaku koji je opljačkao Bosnu, pa mu se prijeti iza bajrama:

Bosna'dan geldi bir Poşnak çitak,

Soydu Bosna'yı eyledi çın çıplak.

Bunu da yapıştırır ana bir Boşnak baldırı çıplak,

Bayram ertesi ya kılıç ya bıçak.

F. 42.: 7 distihona derviške pjesme od Niyâzije na tur. jeziku.

Na poledini f. 44. još 8 stihova na turskom o kahvi. U produženju 8 stihova na turskom od merhum Misrije.

F. 44.: Pjesmica nekog Aşik İbrahima na turskom, upućena Hanifi, kojoj u 2. stihu kaže naški: »Ako nećeš da te ljubim, bare yüzi göreyim« (da ti barem vidim lice).

F. 46.: Turska pjesmica »Garîb« u 20 stihova od Mula-Osmana, sina Sulejmana, iz Sofije.

F. 48.: Dvije ljubavne pjesmice na turskom u vrlo kratkim stihovima i dvije kratke »türkü« pjesmice.

F. 50. »Türkü« na sh.: »Aşik, dragi, aşik ti sam na te...« (12. stihova)

F. 51. »Türkü« na sh.: »Kad ja pojdo niz tu Doljnu mahalü« (15 stihova)

F. 52.: »Gazel« Hünkarım dünyaya gel... i nastavljaju se turski stihovi do na poledinu f. 56.

F. 56.: Dvije strane rječnika sirijsko-turskog.

(F. 59—60. nedostaju)

F. 62.: Ilahija na nekom egzotičnom jeziku: ciganski?

F. 62.: »Türkü bosnevice«: Pošetala Duda Bojačina.

F. 64.—65.: »Arnaut«, šiptarsko-turski rječnik (kosovski dijalekat).

F. 66.—67.: »Saçma«, tur. pjesma.

F. 67.—68.: Jedna turkmenska pjesmica i jedna narodna turska pjesma (Güheri).

F. 69.: Jedna turska ljubavna pjesma.

F. 70.: Jedna Aşik-Omerova ilahija.

F. 71.: Jedna »türkü«.

F. 72.: Jedna ljubavna pjesmica na turskom.

- F. 73.: Rimovane karakteristike državnih funkcionera (od pjesnika Nef'i-ja?).
 F. 74.: Şarki »Kızlar« i »Mehabbetname« (turski).
 F. 75.: Dvije pjesmice na turskom.
 F. 76.—78.: Turske poslovice i uzrečice.
 F. 79.: Türkü be-lisân-i bosnevi, »Poručuje divojčica mladu momčetu« (6 stihova).
 F. 84.: Aşik-Omerova ilahija.

Neoznačene stranice iza 84.: Na dvije stranice uputa na turskom o uzimanju irtife. Na trećoj strani nekoliko arapskih stihova (3 odlomka). Jedan iskinuti list bilješke o praznovjericama u pogledu sretnih i nesretnih dana i časova. Posljednja strana: neki misteriozni brojevi (cifre) s nekakvim oznakama koje neupućeni ne razumiju, kako piše u tekstu ispod njih.

TEKST PJESAMA KAKO IH JA ČITAM:

1. *Sinje more i ravnine tvoje*

Sinje more i ravnine tvoje,
 lipa i obrve tvoje!
 Ja izgubi(h) crnje oči svoje,
 gledajući obrv(ic)e tvoje.

U drugom stihu je ostavio pisac ili prepisivač prazno mjesto za unošenje imena djevojčina. Slova u ( ) nema u rukopisu.

2. *Urodila ranka kruška*

Urodila ranka kruška, bre mula i binjiš,
 bre dolama i fermen, bre saruk i perčin,
 i još veli: »Da noćim«. Al vallaha, dilber, nê noćí.

3. *Nejma hodže od mojega hala*

Nejma hodže od mojega hala,
 da mu kažem ja svoga vebala,
 da bi mi (! = mu) se tužijo od hala.
 Ona ne zna ni svoga mekala.

(Od ostalih 12 stihova koji se mogu pročitati nisu za objavljivanje.)

4. *Oči tvoje a obrve moje*

Oči tvoje a obrve moje,
 ako Bog da, i oboje moje.
 Ala, seko, da te obradujem,
 živa mi nene, rastavit me neću.
 Dertu-derman, čarku feleć,
 da je takoj mehkoj prileć...

(Ostalih šest stihova nisu za objavljivanje.)

5. *Štono tvoji donji skutí*

Štono tvoji donji skutí,
 ono moji česti putí.
 Davor tvoje lice bijelo,

odnese mi moje srce cijelo.
 U tebe su Šahinove obrve,
 odnese mi moje (= moju) pamet do mrve.
 Stono tvoja rusa kosa,
 ono moju pamet nōsā.
 Padišahu moj, izjele ti mačke loj,
 a ja podvoljak tvoj!
 Spremiću ti tri grančice vrbice,
 okren' mi se, moj dilbere, mrvice,
 da ti vidim crnje oči i lice!

6. *Pored rasle do tri jele*

Pored rasle do tri jele, džim öyle,
 ustun struka bila nazar (?) Manojle!
 Mahni me, dragi, al-binjišem, živ ti ja,
 Živ ne bijo do sabaha! Što će druga? Evo ja!
 Halku na rugu (? = ruku?), a nju za ruku.

7. *Ašik, dragi, ašik ti sam na te*

Ašik, dragi, ašik ti sam na te,
 ašik na te, neću poći za te,
 dok ne vidim jesu l' oči za me.
 Ašik dragi, obazri se na me,
 da ja vidim jesu l' ti oči za me?
 Obazrje se, nasmija se na me.
 Ja mu viđo(h), nisu oči za me.
 »Moja draga, ti ne haješ za me.
 Da ti haješ ikoliko za me,
 ti bi davno poručila po me:
 — Dođi, dragi, pod demir pendžere,
 da sjedimo i da besjedimo! —«

8. *Kad ja pojdo niz tu Doljnju Mahalu*

»Kad ja pojdo(h) niz tu Doljnju Mahalu,
 sve dilberi na me mašu mahramom.
 Kad me mahne moj Ibrahim jaglukom,
 poda mnom se crna zemlja potrese,
 i poda mnom i pod mojim đogatom.«
 Ode Ibro niz to polje široko,
 ode Ibro i odigra alata,
 osta draga držeći se kanata:
 »Hajde, dragi, u sto dobri(h) saata!
 U tom polju sve jezero zelene (= zeleno!),
 u jezeru bijela gruda snijega.
 Uzmi, dragi, bilu grudu snijega,
 ter je meći sebi (mladu) u nidra!
 Kako se ta gruda snijega rastopi,
 anak' moje srce, dragi, za tobom.«

9. *Poručuje Dudijica mladu momčetu*

Poručuje Dudijica mladu momčetu:
 »Mlado momče, dod' dovečer meni na pendžer!
 Kad budeš priko plotu, nemoj kršiti,
 kada budeš priko bahče, nemoj trčati,
 kada budeš priko na vratima, nemoj zibiti (!).«
 Teško čeka mlado momče da se samke (= samrkne?)

10. *Pošetala Duda Bojadžina*

Pošetala Duda Bojadžina
 po zelenoj bahči dajidžinoj.
 Na njoj diba o(d) zelena šibe (!)
 a dimije od almakovine,
 a terluke od žuta limuna,
 bila koša od bila zanbaka,
 fino fesić od kmzi katmera,
 a srete nje Šahinpašić Ibro:
 »Čestite ti te haljine, Dudo!
 u zdravlju hi sa mnom izderala,
 meni mlada halvaluka dala,
 halvaluka — bi(je)la podvoljka!«
 Al mu reče Duda Bojadžina:
 »Dele, dele, Šahinpašić Ibro,
 ja bi(h) tebe pod roba držala,
 tvoje majku pod tanku robinje!«
 Mučno bilo Šahinpašić Ibru,
 on niz grlo ždere oskoruše,
 a podiže učkanatli rese,
 pa on ode svom bijelu dvoru,
 pa uzima divit i kalema
 i artije, knjige prez jazije,
 zapis piše te u vatru tura:
 »Ne žež', vatro, knjige ni jazije,
 veće pamet Dude Bojadžine!«
 Drugi piše te u vodu tura:
 »Ne nos', vodo, knjige ni jazije,
 veće pamet Dude Bojadžine!«
 Treći piše te u vitar tura:
 »Ne nos', vitre, knjige ni jazije,
 veće pamet Dude Bojadžine!«
 Večeraše, mrve pometoše,
 sjede Ibro na jazluku svome,
 sitno kuca, jasno popijeva:
 »Odvor' vrata, Šahinpašić Ibro,
 otvor' vrata, oprži me vatra!
 Otvor' vrata, odnese me voda!
 Otvor' vrata, odnese me vitar!«
 Kad se Ibro jada nagledao,
 on tanburom o tle udarijo,

a poleće kuli niz mostove
te Dudi(ji) otvoriyo vrata,
uze

Pjesma je ostala nedovršena, iako je bilo dovoljno papira, pa nam ne preostaje ništa drugo nego da nagađamo o uzrocima, zašto pjesma nije dovršena. Motiv ove pjesme je dosta čest u hrvatskim i srpskim narodnim pjesmama. Ako pođemo od najstarijih objavljenih varijanata iz prve Vukove knjige, štampanih prije nego je naš rukopis i nastao, do one koju je zabilježio Mustafa Mulalić 6. XI 1950. u Bugojnu od Zilhe ud. Bečar (muzički zapis Cvjetka. Rihtmana), ove pjesme se završavaju ili tako, da momak uvede djevojku, odnosno oženi se njom, ili da joj vrati žao za sramotu, tj. odbaci je, ili je čak i fizički maltretira. Možda se zapisivač ove narodne pjesme u našem rukopisu razočarao žalosnim svršetkom pjesme, pa ga nije ni unio u svoj rukopis.

Poznate mi varijante ove pjesme imaju slijedeći sadržaj (donosim ih hronološki po starini objavljenih zbirki):

ČINI STOJANOVE

»Postidan« Stojan se baca gūnjôm i jabukom na seju Ivanovu, a ona odbaci gunju u travu, a jabuku u vodu. Stojan ode kući i uzima divit i artiju: »Čini čini« seji Ivanovoj. Piše četiri knjige. Jednu baca u vatru s riječima: »Ne gor', knjigo, ne gori, jazijo, veće pamet seje Ivanove!« Drugu baca u vodu, treću u vjetar s istim riječima, a četvrtu pod uzglavlje meće: »Ne lez', knjigo, ne lezi, jazijo, sa mnom legla seja Ivanova!« Domalo seja Ivanova kuca na vratima, s riječima: »Otvor vrata, vatra me sapali ... voda me odnese ... odnese me vjetar u oblake.« On otvori vrata i uvede je u dvore. (646. pjesma iz I. knjige Vukove zbirke »Srpske narodne pjesme«).

ČINI IMBRA ČELEBIJE

(iz Risna)

Pošetala caričina kći, Materino Zlato, niz rosne livade, a čelebija Imbro uz livade. Pozdravi je i ona odzdravi. Imbro šalje mater da prosi za nj Materino Zlato. Mati se nečka, a Imbro je potjera. Carica je lijepo dočeka, ali Zlato Materino odbije prosca, jer je horjatın a mati mu horjatka. Imbro se uvrijedi i po večeri piše tri knjige, koje baca u vjetar, vodu i vatru s namjenom da mu dođe u kulu

prije saba i zore bijele
sama gola, u košulji tankoj,
sama bosa, u pačmage žute,
gologlava, u marami maloju.

»Ona takva i dođe, kuca na vratima i viče: »Otvor vrata, čelebija Imbro! Otvor' vrata, ostala ti pusta!« On se probudi i uvede je u dvore.

(647. pjesma iz Vukove zbirke »Srpske narodne pjesme«, knjiga I.)

U XI. godištu »Bosanske vile« (Sarajevo, 1896.) u broju 22. na strani 352. u rubrici Srpske narodne umotvorine, s podnaslovom DIL-

BERKE, X, objavio je Ali Riza Dautović pjesmu, kako hodža Bešlagić prosi Fatu, koja se ponosi:

»Što će meni hodža Bešlagiću,
kad je njega Vlahinja rodila
u papradi, čuvajući prasadi,
u jelovu koru zavijala,
šaren-guja šaren povelj bila!«

Uvrijeđen hodža napisao tri zapisa, od kojih jedan baca u vatru, drugi u vodu, a treći pod kamen:

... Ne pritiskuj, kamene, jazije,
veće dušu u djevojke Fate.«

U ponoć odlazi Fata Bešlagićevoj kući, ali joj hodža neće da otvori vrata i u njoj živoj prepukne srce.

U VI. knjizi Hrvatskih narodnih pjesama, što ih je izdala Matica Hrvatska u Zagrebu 1914., objavljene su u cijelosti dvije pjesme s istim motivom, od kojih je prva iz zbirke Antuna Hangija, br. 57., zabilježena u Bihaću i štampana na str. 154.—156. pod naslovom »Mujini zapisi«. Ova pjesma je najsljednija pjesmi iz našeg rukopisa, jer je u njoj djevojka Duda Bojagina, a momak je Šahimpašić Mujo. U pjesmi iz Matičine zbirke Duda Bojagina uvrijeđi Muju Šahimpašića, da su u njezina oca seizi kao što je Mujo i da tu čizme peru i konje timare. Mujo piše zapise i baca ih u vjetar, a Duda dolazi i traži od Muje da joj otvori vrata jer je odnese vjetar. On neće. Ona odlazi kući, a Mujo piše druge zapise i baca ih u vatru. Ona opet dolazi Muji i traži da joj otvori vrata jer je požrži vatra, ali on ne otvara. Ona opet odlazi a Mujo piše treće zapise i baca ih u vodu. Duda ponovo dolazi i viče Muju da joj otvori vrata jer je odnese voda. Tu umre.

U istoj knjizi, na str. 153.—154., iz zbirke Vice Palunka, br. 60., objavljena je pjesma »Udovac činima domamio djevojku«, zabilježena od Jele Bukvić iz Ravna u Popovu polju. Huma i Emina se šetale, a susreo ih udovac Alija. Emina ga uvrijeđi da nije plemić. On ode kući i piše tri dilbagije: jednu baca niz vodu, drugu u vatru, a treću pod glavu meće i čara da mu ponosna Emina dođe u ponoći

sama, gola, u tankoj košulji.

U ponoći Emina zaista dođe Alijinoj kući, i on je uvede i vjenča.

U Dodatku na kraju knjige navodi urednik zbirke, dr. Nikola Andrić, deset varijanata gornjih dviju pjesama i donosi im kratke sadržaje i najkarakterističnije stihove. Momak je jednom Sulejman, pa Biser-beg, Mihovil, Zulum Begović i »buzdućan« (tj. bazrdan) Mustafa, a djevojka Duda Bojagina, Duda Mujagina, Ane Radulova, Zampjer-djevojka, Žampela i Ana.

U »Gajretu« listu što je izlazio u Sarajevu (godište VIII. [zapravo X.] — 1924.) u 14. broju na 230. strani objavio je Fehim Hadžibaščajušević narodnu pjesmu »Emina kaduna«, u kojoj Emina uvrijeđi udovca Alagu da je poturica. Alaga ode Omer-hodži, kojemu naređuje da piše tri hamajlije, da jednu baci u vodu, drugu u vatru, a treću u vjetar, da ni voda, ni vatra ni vjetar ne nose »knjige bez jazije, veće pamet Eme-

mateline«. Oko ponoći Emina dolazi i kuca na vratima, jer je priži vatra, nosi je voda, vjetar. On joj na kraju otvori i prigovori:

»E Emina, ponosna kaduno!
 što si došla sama a nezvana?«
 Alaga joj sibir učinio
 i opet je za to prekorio,
 što mu došla sama a nezvana.

Posljednja poznata mi varijanta je ona što se čuva pod br. 3834 u zbirci bivšeg Instituta za proučavanje folkloru u Sarajevu, a zabilježio joj je tekst Mustafa Mućalić. Sadržaj joj je: Zehra šeta ispred dvora Omera bajraktara, a goni je Omerova majka, jer je ne želi za svoga sina, a ona odgovara da ne bi Omera uzela za roba a ni nju za robinju. Omer to čuje i napiše tri »knjige« i njiše ih niz vihor, vatru i vodu s govorenjem formula da vihor, vatra i voda ne nose knjige ni jazije nego pamet Zehrinu. U ponoći »kad su čini Zehru dostignuli«, skinula se ona gola do košulje i otišla Omeru na vrata. On je uvede u kuću i oblubi, a ujutro je goni od kuće. Ona neće da ide, jer će je mati pitati, što su joj kose pomršene i oči pomućene, a Omer je opet goni njezinoj kući da rekne materi, da ju je glava zaboljela i da su joj zato kose pomršene i oči pomućene.

Ostaje nam da nešto progovorimo o jeziku ovih pjesama. U govoru prevladavaju ikavski oblici, iako ima dosta i ijekavskih, pa i ondje gdje ih ne bismo očekivali (*obazrje se*, 3. lice sg. aor. od glagola *obazreti se*). Od pridjeva *bijel* ima i ikavskih i ijekavskih oblika, čak u istoj pjesmi. Ponegdje nema ijekavskog oblika gdje bismo ga očekivali radi pravilnosti deseterca (halvaluka — bila podvoljka), a u jedanaesteračkom stihu 8. pjesme dolazi suvišan jedan slog: u jezeru bijela gruda snijega, dok je odmah slijedi stih ritmički pravilan: Uzmi, dragi, bilu grudu snijega.

U pjesmi »Pošetala Duda Bojadžina«, u 17. stihu, dativni oblik *Ibru* upućuje na jugoistočnu Bosnu (Foča) i istočnu Hercegovinu kao mjesto, gdje bi mogla nastati ova pjesma. Po prezimenu Šahinpašić vezana bi bila za područje oko Rogatice, ali nije neobično i da je drugdje zabilježena (sjetimo se varijante zabilježene u Bihaću!) samo je neobično da se ovaj dativni oblik *Ibru* mjesto *Ibri* zabilježi negdje drugdje izvan krajeva gdje se osobna imena na -o mijenjaju po -a deklinaciji. 3. lice sg. aor. poleće mj. poletje je isto tako karakteristično za govor jugoistočne Bosne i istočne Hercegovine. Glagol *túrati* je također običniji na tom području mjesto *bacati*.

Most, mostovi u značenju stepenice čuje se u živom govoru u Bosanskoj Krajini, ali sam ga slušao i u Posavini (Gradačac—Brčko).

Ak. pl. lične zamjenice ona zabilježen je u obliku *hi* (mjesto *ih*), a karakterističan je i za istočnu i za srednju Bosnu i proteže se dolinom Bosne do Save.

Neobično je da piše riječi *artija* i *saat* bez *h*, koje u drugoj riječi ima funkciju otklanjanja hijata.

Iako u ovom rukopisu nema razlike u pisanju glasova *n* i *nj* (ن), u transkripciji je uzeto *nj* ondje gdje mu je mjesto. Ali, začudo, na dva mjesta u rukopisu je zabilježeno ن za obično *n* — crnje oči (mjesto: crne oči, 1. pjesma 3. stih i 5. pjesma posljednji stih).

Karakteristično je za ovaj rukopis da je njegov pisac isključivo upotrebljavao ζ i za č i za dž, dok ζ za ć i đ, a $\jmath$ za l i lj nalazimo u svim starijim rukopisima ove vrste literature.

Više od svega udara u oči mjestimična netačna deklinacija (pjesma 3., stih 3.: *mi mj. mu*; pj. 5., stih 6.: *moje mj. moju*; pj. 8., stih 10.: *jezero zelene mj. zeleno*; pj. 10., stih 3.: *zelena šibe mj. zelene šibe* [ili se platno zvalo *šiba*, pa bi trebalo: *od zelene šibe* ili je *šib*, gen. *šiba*, što bi bolje odgovaralo leoninskom sroku], stih 8.: *nje mj. je* [ili, što bi bilo neobičnije, *nju*], st. 6.: *tvoje majku pod tanku robinje*, mj. *tvoju majku pod tanku robinju*), pa bi se moglo postaviti i pitanje, da li nije ovo pisao neki stranac, Turčin, koji je dobro naučio naš jezik, ali ipak nije uvijek savršeno ovladao pravilnim gramatičkim oblicima. Za ovu hipotezu bi govorilo i to što pisac upotrebljava jednom *odvor(i)* mj. *otvori* i *topom* mj. *tobom*.

Možda je prvi vlasnik ovoga rukopisa, Građanin Ibrahim Hadži-dervišević Husejnov, i pjesnik, odnosno zapisivač ovih pjesama. Na ovome navodi činjenica da se u 8. pjesmi ponavlja ime Ibrahim (Ibro), a tako isto i u desetoj pjesmi je Šahinpašiću ime Ibro. Ono je moglo tako i biti, ali mi se čini ipak da je zapisivač htio i na ovaj način ovjekovječiti svoje ime. U 8. pjesmi je pisac napisao 3. stih: Kad me mahne moj Ibrahim jaglukom, a onda je iznad riječi *m o j I b r a h i m* napisao *m o j a H a n k a* (?) i pomrsio. Riječ *m o j a* je dobro čitljiva, a za drugu pretpostavljam da bi trebala glasiti *H a n k a* (slog *ha* je također čitljiv).

Još jedna činjenica me utvrđuje u ovoj pretpostavci, a ta je, da na području bivšeg gradačačkog sreza ima u narodu, naročito među katolicima i pravoslavcima, veoma mnogo lascivnih pjesama, kakvih i u tolikoj mjeri nisam čuo u drugim krajevima Bosne i Hercegovine, a među stihovima ove zbirke ima ih dosta takvih koji se ne bi mogli štampom objaviti. Svakako, detaljnija ispitivanja ovog rukopisa i eventualni pronalazak još koje ovoj slične zbirke iz kraja gdje je ova nastala otkrili bi možda njezina autora.

Interpunkcija u transkripciji je isključivo od mene.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN NEUER BEITRAG DER BOSNISCHEN ALJAMIADO LITERATUR

Seit dem Anfang des XVII. Jahrhunderts findet man in Bosnien und der Herzegowina Spuren in arabischer Schrift und serbokroatischer Sprache geschriebenen Literatur. Für diese Schreibart hat sich der Ausdruck »Aljamiado« eingebürgert (so wurde in Spanien die Literatur in spanischer Sprache in arabischer Schrift genannt). Von dieser Literatur haben Scheich Sejfudin Kemura und Dr. Vladimir Čorović in ihrem Werk »Serbokroatische Dichtungen Bosnischer Moslimes aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert« (Sarajevo 1912) geschrieben, in dem das bis dahin bekannte Material gesammelt und herausgegeben wurde. Nachher wurde diese Literatur sporadisch veröffentlicht, je nachdem die einzelnen Beiträge, zumeist Volkslieder, gefunden wurden. Muhamed Bekir Kalajdžić, Buchhändler aus Mostar, hat in einzelnen Bro-

schüren einige populäre Gedichte von Muharem Dizdarević (Muhamed Ruždija) aus Trebinje und Hamza Puzić (Sulejman-Hamza) aus Mostar herausgegeben.

Über die »Aljamiado« Literatur hat Muhamed Hadžijahić die Studie: »Hrvatska muslimanska književnost prije 1878. godine« (Die kroatisch moslemische Literatur vor 1878) geschrieben, die im Kalender »Napredak« für das Jahr 1938, S. 93—104, und auch als Sonderdruck erschienen ist, und ebenso in der »Hrvatska enciklopedija« (Kroatische Enzyklopädie) (I, S. 300—301) und der »Enciklopedija Jugoslavije« (Enzyklopädie Jugoslawiens) (Bd. I, S. 144—145).

Das Orientalische Institut in Sarajevo hat eine Handschrift erworben, die in Gradačac (Bosnien) zwischen 1840—1848 entstanden ist, und 10 gereimte Arbeiten in arabischer Schrift und kroatischer Sprache oder wie es in der Handschrift heisst, bosnischer Sprache, umfasst. Neun davon sind lyrische Gedichte und die zehnte »Prošetala Duda Bojadžina« (Bojadžis Duda ging spazieren) ist eine Ballade, die bisher in mehreren Varianten gedruckt wurde: zwei wurden von Vuk Stefanović Karadžić im I. Band der »Srpske narodne pesme« (Serbische Volkslieder) unter den Nummern 646 und 647 herausgegeben, eine von Ali Riza Dautović in der »Bosanska vila« (XI/1896, Nr. 22, S. 352), zwei von Dr. Nikola Andrić im VI. Band der »Hrvatske narodne pjesme« (Kroatische Volkslieder), die von der Matica hrvatska in Zagreb 1914 veröffentlicht wurden zusammen mit den Inhaltsangaben von noch 10 Gedichten desselben Typs aus der Handschriftensammlung der Matica, und eine Variante befindet sich in der Sammlung des ehemaligen Folkloreinstituts in Sarajevo unter der Nr. 3834.

Unserer Variante fehlen 4—5 Verszeilen am Ende, aber einiger Versen wegen ist sie sehr interessant. Z. B. »On niz grlo ždere oskoruše« (Die Kehle hinab schluckt er Mispeln), diese Redensart wird gebraucht, wenn jemand vor Beleidigung wütend nicht sprechen kann, oder »Večeraše, mrve pometoše« (Nach dem Abendessen hat man die Krümchen weggefegt), wo das archaische Verehren auch der kleinsten Krümchen von Nahrung, besonders Brotkrümchen, zum Ausdruck kommt. Sie werden weggefegt, damit sie nicht zertreten werden. Das Gedicht hat Turzismen, die aus dem alltäglichen Gebrauch in Bosnien verschwunden sind: al-makovina, učkanatli, jazluk.

Am Ende beschreibt der Autor die Sprache in den Gedichten, besonders in dem letzten, das aus 42 Versen besteht. Er setzt voraus, dass es in Ostbosnien entstanden ist, wo auch jetzt, in Rogatica, die Familie Sahinpašić lebt, und wahrscheinlich ist der erste Besitzer der Handschrift, Ibrahim Hadžidervišević Husejnov aus Gradačac in der Posavina, zugleich auch der Autor mindestens eines Teiles dieser Gedichte. Sein Name Ibrahim, und auch in der hypokoristischen Form Ibro erscheint in einigen von diesen Gedichten. Die Handschrift ist auch dadurch interessant, weil sie die erste Sammlung mit einer grösseren Zahl von Gedichten dieser Literaturgattung ist, während sich in den bisher bekannten Handschriften in orientalischen Sprachen manchmal nur ein oder zwei solcher Gedichte befinden.